

Gökuren är utrustad med pendel och två vikter. Den ena driver göken och den andra driver urverket. Tiden kontrolleras med en pendel som svänger fram och tillbaka.

Ett gökur tillverkat av Christophe Herr kostar alltifrån 1 000 till 100 000 kronor.

KO-KO, KO-KO

Handsnydade gökur har tillverkats i nästan 300 år i tyska Schwarzwald, men varför är själva göken så styvmoderligt behandlad?

Christophe Herr har hittat ett sätt att ändra på det.

Text Anna Liljemalm Foto Linn Bergbrant

DET HADE KUNNAT vara ett hantverksmuseum. På väggarna i den tyska bergsbyn Schonach hänger gökur i original från sent 1700-tal. På arbetsbänkarna trängs välvända stämjärn, getfötter och skölpar. Färgglada planscher och svartvita skisser föreställer allt från rävar till rådjur. Här finns också en och annan skylt med ordningsregler. *Rauchen und jeder Gebrauch von Feuer polizeilich verboten!* Rökning och användning av eld förbjuden av polisen!

Mitt i alltihop står Christophe Herr. Han är femte generationens gökursmakare. Utrustad med ett av alla bildhuggarjärn karvar han trä i tystnad. Han är i full färd med att skapa fronten till ett gökur av traditionell modell. För att få fram konturerna av en kotte skär han försiktigt bort träflisa efter träflisa. Med jämna mellanrum blåser han iväg dem.

Att skulptera i trä sägs vara svårare än att skulptera i sten. Stenar saknar fibrer. Christophe Herr måste alltid ta hänsyn till fibrernas riktning när han skär. Minsta felsteg och hela

alltet kan spricka. Särskilt områdena kring kvistarna är potentiella minfält. Att använda sig av maskiner är inte att tänka på. Han gör nästan allt för hand. De lite större träflisorna krullar sig som korkskruvar och seglar stilla ner på golvet. Snart framträder kottfjället i all sin prakt. Först då tittar han upp.

– Det här är det absolut bästa med yrket. Jag kan stå här i timmar, säger Christophe Herr.

MED SVARTA RINGAR i öronen och undercut-frisyr påminner han mer om en rockmusiker än om en traditionell bildhuggare. Det hindrar honom inte från att hålla traditionerna högt. Fortfarande använder han mallar som hans farfar använde i slutet av 1800-talet. Många av dem är i papp och för att mallarna skulle bli mer stryktåliga har han duplicerat dem i aluminium. Han har också introducerat sin egen design. Han tröttnade lite på björnar, rådjur och träd och ville göra något mer tidlöst. Christophe Herr fastnade för den gotiska stilen som faktiskt var

vanlig i området en gång i tiden.

– Jag vill inte göra för moderna gökur. I dag görs de med Swarovskistenar och allt möjligt. Jag vet inte. Det här hantverket har långa traditioner i det här området. Det tycker jag att vi ska värna om, säger han.

DET ALLRA FÖRSTA gökuret tillverkades i grannbyn Schönwald på 1630-talet. Urmakaren hade en idé om att man skulle kunna höra hur mycket klockan var utan att behöva titta. Den första planen var att urverket skulle låta som en tupp, men det visade sig vara tekniskt komplicerat. Ku-ke-li-ku krävde fyra olika toner. Ko-ko bara två.

Gökuren blev snabbt populära i byarna i Schwarzwald-området. Det är tyska för svarta skogen. Här fanns gott om virke. Från början tillverkades uren av fattiga bönder som behövde dryga ut kassorna vintertid. Så småningom startades också träsnidarskolor i området. Klockorna såldes av kringresande försäljare runt om i Europa. De åkte till och med till Ryssland och USA. Gökuren

pryddes av avancerade handkarvade trämonster föreställande växter, djur och hus av olika slag. Själva göken tittade ut varje kvart och lät olika länge beroende på tidpunkt.

Som mest har det funnits mellan 300 och 400 gökursmakare i området. Nu är de bara en handfull kvar. I dag massproduceras gökur i länder som Kina, Polen och Rumänien. De traditionella hantverkarna har fått allt svårare att konkurrera och särskilt de senaste 20 åren har många lagt ner. Verkstaden som Christophe Herr har tagit över är den äldsta som fortfarande är i bruk. Golvbrädorna knakar ljudligt när han förflyttar sig. Både golv, väggar och tak är av trä. Även möbler och arbetsbänkar. Då och då ljuder ett försiktigt ko-ko från någon av alla klockorna. Allt trä kommer från den näraliggande skogen och favoritträslaget är utan tvekan lind. Virket måste torka i tre år innan det går att använda.

– Det här stället var det bästa jag visste när jag var barn. Det finns ju knivar och trä och grejer överallt. Jag var här både före och efter skolan. Jag har aldrig varit särskilt lockad av att kolla på teve, säger han.

CHRISTOPHE HERR satte sin första fot i verkstaden när han var tre, fick en egen arbetsbänk när han var fem och skapade sitt allra första gökur när han var åtta. Under många år jobbade han sida vid sida med både sin pappa och farfar. Han tvekade aldrig. För honom var det självklart att skaffa mästarbrev i yrket.

Hans föregångare hade som mest ett helt fotbollslag anställt i de här lokalerna. I dag är det andra tider. Christophe Herr tillverkar samtliga klockor på egen hand. Varje gökur kan ta månader att färdigställa och en klar majoritet säljs till USA. Det är ingen slump. Många amerikaner var placerade i Tyskland efter andra världskriget och köpte med sig

På de flesta gökur tittar göken bara ut några millimeter. Christophe Herrs gökar kommer ut flera centimeter och flaxar dessutom med vingarna.

Efter några snabba drag med penseln går träet från ljust till mörkbrunt.

Ovan: Som gökursmakare kan Christophe Herr inte vara för höger- eller vänsterhänt. Han måste kunna tämja träet i alla riktningar.

»Det här stället var det bästa jag visste när jag var barn. Det finns ju knivar och trä och grejer överallt. Jag var här både före och efter skolan.«

En förfader till Christophe Herr grundade företaget 1868. I dag är det den äldsta gökursverkstaden som fortfarande är i bruk i Schwarzwald. Han jobbar alla dagar i veckan, men i januari varje år åker han och hans fru till Thailand för att vila ut.

Oliver Zinapold brukar
snida i butiken för att
visa besökare hur lång
tid det tar.

Tyska Schwarzwald
ligger nära den schwei-
ziska gränsen.

»Jag gillar att man har en bit trä och att slutprodukten finns där redan från början. Innan man ens har satt i gång så finns den där inne i träet. Det gäller bara att få fram den.«

gökur hem. Det skapade en stor efterfrågan. Fortfarande finns många samlare i USA.

Christophe Herr plockar ner ett av de färdiga gökuren från väggen, tar bort bakstycket och visar oss mekaniken inuti. Precis som på 1700-talet är tekniken enkel. Den bygger på samma princip som orgeln i kyrkan. Ko-ko-ljudet skapas med hjälp av luft som växelvis pressas genom två olika pipor av papp.

– I början tittar man väldigt mycket på sitt gökur. Efter ett tag hör man det mer än man ser det. Ljudet är viktigt! Det ska vara en fin ton. Jag brukar ge stora gökur större klockor, de ger ett dovare ljud. Mindre gökur ska låta mer gällt, säger Christophe Herr.

EN ANNAN SOM värnar om traditionerna är gökursmakaren Oliver Zinapold. Han började som träsnidare i grannbyn Triborg för 33 år sedan. De första tre åren gick han som lärling. Därefter jobbade han åtta år i en lokal gökursfabrik innan han var mogen att försöka få mästarebrev i yrket. Det tog ytterligare två år. Först efter det kunde han öppna eget som gökursmakare.

Han tillverkar replikor av riktigt gamla ur, men designar också helt nya. Favoritträslaget är furu.

– Jag gillar att man har en bit trä och att slutprodukten finns där redan från början. Innan man ens har satt i gång så finns den där inne i träet. Det gäller bara att få fram den, säger Oliver Zinapold.

Han konstaterar att gökuren har blivit både billigare och dyrare med åren. Utlandsproducerade gökur går att köpa för under hundralappen.

Samtidigt finns det kunder som är beredda att betala nästan vad som helst. Förra året fick han en specialbeställning på ett 1,6 meter stort gökur som nu hänger hemma hos ett par i Michigan i USA. De fick betala 10 000 euro, vilket motsvarar ungefär 106 000 svenska kronor.

– De blev så nöjda att de har beställt ett till gökur. Den här gången vill de ha ett ännu större. Det kommer alltid att finnas en marknad för gökur, men jag är rädd att den blir allt smalare, säger Oliver Zinapold.

TILLBAKA HOS Christophe Herr är kottmönstret nästan färdigkavlat. Han beskriver bildhuggarverktygen som sitt viktigaste arbetsredskap och flera av dem skulle nog klassas som antika. Längst upp på ett av trähandtagen står det inristat »RH«. På andra står det i stället »KH«. Båda är gamla släktingar. Själv har Christophe Herr inte brytt sig om att sätta sina egna initialer på prän.

– Jag är yngst av alla gökursmakare, Oli är näst yngst. Och jag är inte ung! Jag är 40. Det finns inga som vill ta över. Det är klart att jag tycker att det är supersorgligt. Jag och min fru har inga barn. Allt det här riskerar att dö med mig, säger Christophe Herr.

Han har dock inte gett upp. Han är övertygad om att det kommer att finnas ett intresse för de handsnidade kreationerna även framöver och sätter stort hopp till själva göken inuti gökuren. För att förklara vad han menar behöver vi förflytta oss en trappa upp. Halvfärdiga gökur trängs på väggar och på arbetsbänkar. De ser precis ut som fågelholkar, men med två runda hål i stället

för bara ett. I det lite större av hålen ska urverket placeras. Det övre hålet är avsett för göken.

CHRISTOPHE HERR plockar ner ytterligare ett färdigbyggt gökur från väggen och vrider fram klockan till närmaste hel timme. En svart liten dörr öppnas och ut kommer en gök i ljust trä med rödaktig näbb. Den flaxar med vingarna upp och ner. Så fort den är färdig smiter den in igen och dörren stängs med ett diskret klick.

– Alla andra företag använder en standardgök. Den är så ful! De riktigt gamla gökarna hade vingar, men när man började exportera gökuren slutade man med vingarna. Det blev för komplicerat. Jag och en kollega har tagit patent på en modell med rörliga vingar. En riktig gök ska ha vingar, göken är ju huvudrollsinnehavaren! säger han.

För att få det att fungera rent tekniskt har han behövt justera nästan alla sina mallar. Han måste också ägna mycket tid åt att försiktigt karva runt dörren för att hela fågeln ska kunna komma ut utan att slå i sina vingar. Att det behövs råder det inga tvivel om, menar han. Christophe Herr är övertygad om att hantverket måste bli ännu mer specialiserat för att överleva. Allt som skiljer hans ur från de massproducerade är till hans fördel.

– Min farfar sa ofta att ingen behöver gökur. Man köper dem för att man gillar dem och då får de kosta vad som helst. Jag pratar med folk i USA som har ärvt gökur från en gammelmammefarfar och som fortfarande används och fungerar. Så vill jag att det ska vara. Än finns det hopp, säger Christophe Herr. *